

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

کارگاه هنر (۱)

دوره پیش دانشگاهی

رشته هنر

شماره درس ۱۴۲۳

عنوان و نام پدیدآور: کارگاه هنر (۱) [کتابهای درسی ۱/۵۹۴] دوره پیش دانشگاهی رشته هنر / [برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کار دانش]؛ مؤلفین مژگان اصلانی، معصومه مرادپور، زهره نهاردانی؛ [برای وزارت آموزش و پرورش، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی].

مشخصات نشر: تهران: گویش‌نو، ۱۳۹۰.

مشخصات ظاهری: ۲۹۱ص؛ ۲۹×۲۲ س.م.

شابک: ۸-۸۱-۵۰۸۴-۶۰۰-۹۷۸

وضعیت فهرست نویسی: فیپا

موضوع: طراحی

موضوع: نقاشی

موضوع: هنر

شناسه افزوده: اصلانی، مژگان، ۱۳۴۸-

شناسه افزوده: مرادپور، معصومه، ۱۳۴۷-

شناسه افزوده: نهاردانی، زهره، ۱۳۴۷-

شناسه افزوده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

شناسه افزوده: سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. دفتر برنامه‌ریزی آموزشی و حرفه‌ای و کار دانش

رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۰ ۲۱۴ک/NC۷۳۰

رده‌بندی دیویی: ۳۷۳

شماره کتابشناسی ملی: ۲۳۵۶۶۹۱

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش و پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

همکاران محترم و دانش‌آموزان عزیز:

پیشنهادهای و نظرهای خود را درباره‌ی محتوای این کتاب به نشانی
تهران - صندوق پستی شماره‌ی ۴۸۷۴/۱۵ دفتر برنامه‌ریزی و تألیف
آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش، ارسال فرمایند.

tvoccd@roshd.ir

پیام‌نگار (ایمیل)

www.tvoccd.medu.ir

وب‌گاه (وب‌سایت)

برنامه‌ریزی محتوا و نظارت بر تألیف: دفتر برنامه‌ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش

عنوان و کد کتاب: کارگاه هنر (۱)، ۵۹۴

مجری: انتشارات گویش نو

مؤلفان: مؤگان اصلانی، معصومه مرادپور، زهره نهاردانی

ویراستار علمی: محسن حسن‌پور، نصرالله تسلیمی

مدیر هنری: مؤگان اصلانی

صفحه‌آرا و طراح جلد: سمیه نصری

نوبت و سال چاپ: دوم ۱۳۹۱

چاپ: شرکت چاپ و نشر کتاب‌های درسی ایران

(تهران - کیلومتر ۱۷ جاده‌ی مخصوص کرج - خیابان ۶۱ "داروپخش" تلفن: ۵ - ۴۴۹۸۵۱۶۱، دورنگار: ۴۴۹۸۱۶۰، صندوق پستی: ۱۳۴۴۵/۶۸۴)

نظارت بر چاپ و توزیع: اداره‌ی کل چاپ و توزیع کتاب‌های درسی، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

تهران - ایرانشهر شمالی - ساختمان شماره‌ی ۴ آموزش و پرورش (شهید موسوی) تلفن: ۹ - ۸۸۳۱۱۶۱، دورنگار: ۸۸۳۰۹۲۶۶، صندوق پستی: ۱۵۸۴۷۴۷۳۵۹

وب‌سایت www.chap.roshd.ir

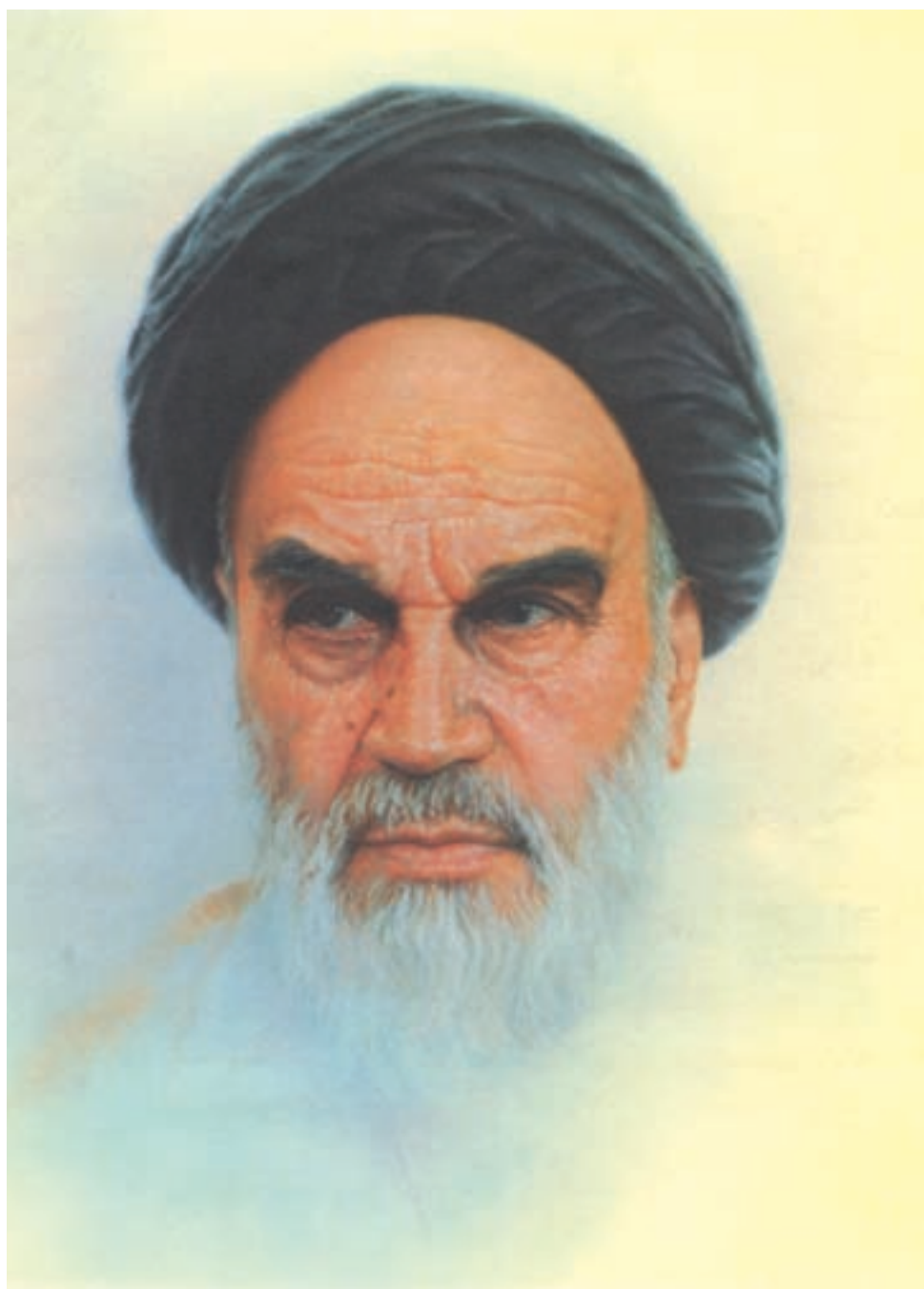
ناشر: انتشارات گویش نو (تهران: خیابان انقلاب - خیابان فخر رازی - خیابان نظری شرقی - پلاک ۶۱ تلفن: ۵۰ - ۶۶۴۸۴۵۳۴، ۶۶۹۵۶۰۴۹)

وب‌سایت www.bookgno.ir

حق چاپ محفوظ است.

ISBN: 978-600-5084-81-8

شابک: ۹۷۸-۶۰۰-۵۰۸۴-۸۱-۸



هنر عبارتست از دمیدن روح بهت در انسانها

امام خمینی

فهرست

پیشگفتار

مقدمه

سخنی با هنر آموزان

فصل ۱ خط



۲۰	درس در یک نگاه
۲۶	انواع خط
۲۶	خطوط واقعی
۳۲	خطوط ذهنی
۳۳	جهت خط
۳۷	بیان خط
۴۶	کیفیت خط
۴۸	ارزش خط
۵۴	خط در نقاشی
۶۰	باهم تجربه کنیم
۶۱	کار گروهی

۶۱ باهم گفتگو کنیم
۶۲ احجام مفتولی و سیمی
۶۷ با هم بسازیم
۶۸ نقد هنری

فصل ۲ شکل



۸۰ درس در یک نگاه
۸۱ اهمیت شکل
۸۴ شکل به صورت سطح یا حجم
۸۶ اغراق در شکل
۸۸ طبیعت گرایی و آرمان گرایی
۸۹ ماهیت شکل
۹۲ انواع شکل
۹۷ کاربرد خط در ایجاد شکل
۹۹ شکل های مثبت و منفی
۱۰۴ باهم تجربه کنیم
۱۰۵ کار گروهی
۱۰۵ باهم گفتگو کنیم

فصل ۳ بافت



۱۰۸ درس در یک نگاه
۱۰۹ بافت
۱۱۸ کاربرد بافت
۱۲۶ بافت و موضوع

۱۲۹ باهم تجربه کنیم
۱۲۹ با هم گفتگو کنیم
۱۳۰ حجم های بافت دار و موزاییک

فصل ۴ ارزش بصری

۱۳۸ درس در یک نگاه
۱۳۸ ارزش بصری
۱۴۴ درجات نور و تاریکی
۱۴۷ برجسته نمایی
۱۵۳ فضای مثبت و منفی
۱۵۷ تضاد ارزش بصری
۱۵۹ ارزش بصری و رنگ
۱۶۴ ارزش بصری و جو
۱۶۵ درجات خاکستری
۱۶۶ نور در معماری
۱۷۲ باهم تجربه کنیم
۱۷۳ با هم گفتگو کنیم

فصل ۵ رنگ

۱۷۶ درس در یک نگاه
۱۷۸ مختصری از کاربرد رنگ از گذشته تا کنون
۲۰۰ رنگ در هنر ایران باستان
۲۰۷ رنگ در ایران اسلامی
۲۲۰ نور و رنگ
۲۲۲ رنگ به عنوان نماد

۲۲۶	تاثیر رنگ بر جسم و روان
۲۳۰	هویت رنگ
۲۳۲	باهم تجربه کنیم
۲۳۵	با هم گفتگو کنیم

فصل ۶ ژرف نمایی

۲۴۰	درس در یک نگاه
۲۴۰	ژرف نمایی
۲۴۲	نقطه گریز و ایجاد عمق مجازی
۲۴۵	ژرف نمایی در جو
۲۴۷	ژرف نمایی یک نقطه ای
۲۴۸	ژرف نمایی دو نقطه ای
۲۴۸	ژرف نمایی سه نقطه ای
۲۵۰	اصول ژرف نمایی
۲۵۱	نور و سایه
۲۵۵	رنگ ها و ژرف نمایی
۲۵۸	ژرف نمایی مفهومی
۲۶۲	باهم تجربه کنیم
۲۶۳	با هم گفتگو کنیم

ضمائم

۲۶۴	ابزار شناسی
۲۸۶	منابع و مآخذ

پیشگفتار

از مجاز، تشبیه، کنایه، استعاره و ... در تعاریف علمی پرهیز می‌کنند اما در هنر از شیوه‌های گوناگون و همه وسایل استفاده می‌شود تا معنی و مفهوم منتقل شود. یکی از مهمترین نیازهای بشر یعنی "نیاز به بیان" از طریق هنر به راحتی انجام پذیر است. هنر کتیبه‌ای نیست که فقط واژه‌گان بر آن نقش بسته باشد بلکه رسانه‌ای است که هر کس معنایی را به گونه‌ای از آن درک می‌نماید. الفبای تصویر و روابط و نیروهای بین آن‌ها اساس "بیان" را به عهده دارند. بنابراین این روابط غیر مادی هستند و هنر، ارتقا مواد به نیرویی غیر مادی و مفاهیم است.

در دوران‌های مختلف، بشر برای "اظهار و بیان"، با توجه به شرایط به روش‌های مختلف متوسل شده است.

برای بررسی بیشتر، بر اساس مفاهیم، آثار هنری دوران مختلف تا امروز به سه دوره تقسیم شده‌اند:

دوره هنر نمادین^۱، در این دوره انتقال معنی به کمک نشانه‌های تصویری بوده است، دوره‌هایی چون هنر عصر سنگ، هنر تمدن‌های باستان و هنر تمدن‌های دینی دوره هنر نمادین محسوب می‌شوند. در آثار دوره نمادین نوعی واقع گرایی و ذهن گرایی وجود دارد اما در این نمونه‌ها بیان نمادین بیشترین اهمیت را دارا بوده است.

دوره هنر واقع نما^۲، یا عینیت گرایی، تقلید از نمای طبیعت بوده است. هنر یونان و روم باستان از نظر تاریخی با هنر دوران رنسانس فاصله زیادی دارد، ولی از نظر شیوه واقع نمایی در یک دسته قرار می‌گیرند. در تاریخ هنر، دوران رنسانس به معنای تولد هنر و ادبیات، بر اساس الگوهای هنر یونان باستان است و از نظر تاریخی به سه دوره تقسیم می‌شود: مرحله آغازین، مرحله پیشین، مرحله پسین که از لحاظ زمانی، اوایل قرن چهاردهم تا اوایل قرن شانزدهم میلادی اوج رواج آن بوده است. هنرمندان یونانی برای اولین بار در تاریخ، آثاری به تقلید از طبیعت بوجود آوردند. نمایش بدن انسان و حالات و حرکات او از زوایای مختلف، مورد توجه خاص هنرمندان یونانی بود. آن‌ها برای نمایش واقع نمایانه طبیعت، به کالبدشناسی، برجسته نمایی و فضای سه بعدی توجه کردند. از دوره رنسانس، هنرمندان نمایش تصاویر سه بعدی را به صورت علمی پایه ریزی کردند.

۱. SYMBOLISM

۲. OBJECTIVISM

دوره هنر ذهنی^۱، یا ذهنیت گرایی، گرایش به نمایش تصاویر ذهنی در مقابل نمایش عینی طبیعت است و این روش برای ابداع زبان تصویری شخصی هنرمند است. انسان هنرمند از عصر پارینه سنگی تا عصر معاصر، برای به تصویر کشیدن موضوع‌های خود، روش‌هایی را اتخاذ نموده است. در طی این مسیر هنر تعریف شد و بنا به شرایط متحول شد. مبانی هنرهای تجسمی را می‌توان به قواعد درک زبان و ابداع در هنرهای بصری تعبیر کرد. همان‌طور که دانستن واژگان بیشتر و دستور زبان موجب درک بهتری از زبان نوشتاری و تفهیم بهتر مطالب می‌شود، دانستن اصول زبان ارتباط بصری با قدرت ابداع و خلاقیت و ادراک در هنر تجسمی ارتباط مستقیم دارد. اغلب آثار هنرهای تجسمی از عناصر معینی پیروی می‌کنند. که این عناصر در درون اثر، ارتباط فعالی با یکدیگر دارند و هیچ‌گاه این عناصر جدا از هم تلقی نمی‌شوند.

در انتقال پیام اثر، علاوه بر استفاده از این عناصر، تجربه و دانش هنرمند نقش مهمی را دارا است. به بیان دیگر اثر هنری خلق شده، بیشتر حاصل تجارب هنرمند و شناخت او از مواد و ابزار کار هنری است. هنرمند به‌طور ناخودآگاه درک زیبایی شناختی، موقعیت اجتماعی، کیفیات روانشناختی و در نهایت ارتباط خود را با دنیای اطرافش در اثرش منعکس می‌سازد. در هنگام بررسی یک اثر هنری نباید تنها به تجربه و تحلیل عناصری که به چشم می‌خورند و ظاهر کار اکتفا کرد. بلکه از نظر زیبایی شناختی درک یک اثر و ارتباط برقرار کردن با آن به شناخت کلیت اثر بستگی دارد.

در یک اثر روابط باید از لحاظ تناسب، هماهنگی و ریتم ... به شرایط قابل درکی رسیده باشد، زیرا که به واسطه آنهاست که یک اثر هنری می‌تواند از وحدت و یکپارچگی که مهمترین اصل دیزاین می‌باشد، برخوردار شود. همان‌طور که ذکر شد مبانی هنرهای تجسمی، پایه و اساس دیزاین است، که دارای دو وجه اصلی می‌باشد. نخست الفبای تصویر و بعد نیروهای تصویر می‌باشد.

البته برای رسیدن به یک دیزاین موفق باید روش ترکیب تصاویر و طراحی به سه روش زیر صورت گیرد. اصول دیزاین و بیان آن با تصرف و ترکیب و تغییر عناصر بوجود می‌آید. با خلاصه کردن، تنظیم و اغراق، برش دادن و انتزاع کردن تصرف شکل می‌گیرد و با ارتباط دادن، تعمیم، اتصال، تلفیق و تبدیل می‌توان اصول ترکیب را ایجاد نمود. و با تغییر دادن خط، بافت، منبع نور و رنگ به ترکیب بندی متفاوتی رسید.

سخن ناشر

به نام آنکه هستی نام از او یافت

کاروان فرهنگ و تمدن بشری، چنان در حال پیشرفت و رشد و تعالی است که لحظه‌ای درنگ، رسیدن به این قافله را ناممکن می‌سازد و از آنجایی که آینده هر جامعه بستگی به تعلیم و تربیت کودکان و جوانان آن جامعه دارد. دفتر برنامه ریزی و تألیف آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کاردانش سعی دارد با بهره‌گیری از دست‌آوردهای دانش جهانی و آموزه‌های اصیل اسلامی و ملی، تغییر و تحولی مبتنی بر روش‌های نوین علمی و تکنولوژی در کتاب‌های درسی به‌وجود آورد.

در این راستا انتشارات گویش نو افتخار تألیف و آماده‌سازی تعدادی از این کتاب‌ها را بر عهده داشته و با همراهی استادان کوشا و نظارت دقیق و ارشادی کمیسیون‌های تخصصی و ورزیده دفتر تألیف و برنامه‌ریزی این وظیفه‌ی خطیر را به انجام رسانده است.

در پایان ضمن قدردانی از زحمات مولفان عزیز، خوشحال می‌شویم که مدرسان محترم و دانش پژوهان کوشا با ارائه پیشنهادها و انتقادات سازنده خود، ما را در غنا بخشیدن این متون و بالا بردن کیفیت چاپ‌های بعدی یاری نمایند.

Email: gooyesheno@yahoo.com

www.bookgno.ir

انتشارات گویش نو

مقدمه

کتاب کارگاه هنر ۱، برای تکمیل مراحل شناخت و کسب دانش در زمینه الفبای هنرهای تجسمی تهیه شده است. هنرجویان آنچه را که در مبانی هنرهای تجسمی آموخته با دانش افزوده این کتاب همراه نمایند و با خلاقیت خود شروع به کسب تجربه و خلق آثار هنری نمایند.

هنرجویان باید با مفاهیمی چون، الهاماتی که هنرمندان گذشته و معاصر از طبیعت و هستی داشته‌اند و آنها را به آثار هنری تبدیل کرده‌اند و روش‌های هنری را در نقد و توصیف آنها به کار بگیرند تا در آثارشان بیان هنری شکل بگیرد و بتوانند با زبان تصویر پیامی را به دیگران برسانند. آنچه هنرجویان باید خیلی توجه نمایند مطالعه طبیعت و در نتیجه تفکر در هستی است و درک حاصل را با تجارب خود ادغام کرده و حاصل را در آثار تجسمی خود به نمایش بگذارند.

در این کارگاه هنرجویان نه تنها با اصول و قواعد دیزاین آشنا می‌شوند بلکه باید بتوانند آثار همدیگر را نقد نمایند یعنی اثر هنری را به عناصر سازنده تجزیه و تحلیل نمایند و با ترکیب اصول و قواعد به آثار جدیدی برسند. در این مسیر دوطرفه طراحی ذهنی و عینی را توسعه دهند.

سخنی با هنرآموزان محترم:

کتاب حاضر سعی دارد تا در فرایند آموزش، هنرجویان را برای رسیدن به پاسخ سؤالات مطرح شده زیر هدایت نماید.

- آیا اشیاء و پدیده‌های طبیعی پیرامون ما آثار هنری محسوب می‌شوند؟
- هر چیزی که ما می‌خواهیم می‌تواند هنر باشد یا هنر اصطلاحی برای اشیاء با هویتی ویژه است؟
- قبل از طبقه‌بندی چیزهایی به عنوان هنر، چه شرایطی برای ایجاد و ظهور هنر نیاز است؟
- آیا کارهایی که از دوران پیش از تاریخ یافت شده‌اند ارزش زیبایی‌شناسی دارند؟ آثار سنتی چگونه؟ آیا زیبایی‌شناسی در دوره‌ها و فرهنگ‌های مختلف یکسان است؟
- بیان هنری آثار چه تاثیری بر روی خیال و ذهن هنرمندان دارد؟ آیا فقط آثار هنری تاریخی و قدمت‌دار تأثیرگذار مؤثر هستند؟
- هنر چه خدمتی به فرد یا جامعه می‌کند؟
- چه تفاوتی بین هنر و علوم دیگر وجود دارد؟ دیدگاه هنرمندان و دانشمندان چه تفاوت‌هایی با هم دارند؟
- چگونه با هنر ارتباط برقرار کنیم؟ مهارت‌ها و دانش هنری را چگونه گسترش دهیم؟

کتاب کارگاه هنر (۱) و (۲) با در نظر گرفتن رویکردهای فعال آموزشی تجدید نظر و تألیف مجدد گردیده است. با توجه به درخواست‌های هنرآموزان و بازخورد آموزشی آن در دوره چند ساله و نشست تخصصی با متخصصین امر و هنرآموزان خبره، مشکلات و کاستی‌های کتاب کارگاه هنر (۱) و (۲) بررسی شد و از آنجا که نیاز آن‌ها ساختار جدیدی را می‌طلبید، این کتاب، با ساختار حاضر تألیف و در چرخه آموزش قرار گرفت. در کتاب جدید ساختار هر درس با توجه به موارد زیر برنامه‌ریزی شده است:

۱- مفاهیم نظری

- هدف‌های رفتاری
 - درس در یک نگاه
 - تعاریف و مصادیق در
- | | |
|------------|-------------------|
| هنر جهان | طبیعت |
| هنر ایران | تاریخ هنر و فرهنگ |
| هنر اسلامی | |

۲- کار عملی

- کارگاه تفکر _____ با هم گفتگو کنیم (نقد و توصیف)
- کارگاه اجرایی _____ با هم تجربه کنیم (تمرینات و کار عملی)
- کارگروهی _____ طراحی و اجرای سه بعدی

تأکید بر طراحی با اصول مبانی هنرهای تجسمی از اهداف مهم این کتاب در مسیر آموزش است. از آنجا که هنرجویان این مقطع دو دسته هستند، یا کسانی که در هنرستان درس‌های طراحی (۱) و (۲) و مبانی هنرهای تجسمی را گذرانده‌اند یا دانش‌آموزانی که تغییر رشته داده‌اند و برای ورود به پیش‌دانشگاهی هنر می‌بایستی درس‌های پیش نیاز که شامل طراحی (۱) و (۲) و مبانی هنرهای تجسمی است را گذرانده باشند محتوای کتاب‌های کارگاه هنر (۱) و (۲) در تالیف جدید با هدف تکمیل مباحث پیش نیاز انجام شده است.

توصیه می‌شود مراحل عملیاتی و کارگاهی درس در هنرستان انجام شود. و یک کار برای اجرای نهایی در نظر گرفته شده که باید به صورت کار گروهی اجرا شود تا روند تعامل و همکاری گروهی^۱ در خلق و اجرای یک اثر را درک و تجربه نمایند.

از هنرآموزان گرامی انتظار می‌رود در تدریس این کتاب از روش‌های فعال استفاده نمایند. بعد از مطالعه و مشخص کردن کلید واژه‌های هر درس، و اجرای بودجه‌بندی زمانی، مفهومی و جهت ارائه گام به گام آن‌ها الگوی تدریس تهیه و طبق آن عمل کنند، و آن‌چه که هنرجو باید انجام دهد را از چهار منظر ۱- مباحث نظری ۲- بخش اجرایی و عملی

۳- توصیف یا نقد ۴- نحوه‌ی ارتباط در کار گروهی در جدولی به طور مستمر یادداشت شود. در نتیجه برای هر دانش‌آموز یک فرم به عنوان سند پیشرفت کار و ارزشیابی در پایان سال تحصیلی به وجود خواهد آمد که باید ضمیمه کار پوشه شود. هنرجویان یک کار گروهی به صورت سه بعدی و پنج کار انفرادی به صورت دو بعدی برای نمایشگاه یا کار پوشه در پایان هر نیم‌سال تحصیلی تحویل دهند. در هر درس، مبانی نظری به روش پرسش به صورت پاسخ کوتاه و چهار گزینه‌ای، برای بازخورد آموزش به کار گرفته شود. آموزش مفاهیم هدف اصلی کتاب می‌باشد. لازم به ذکر است که زیر نویس تصاویر و پانوشت صفحات و بخش‌های ضمیمه فقط برای وضوح بیشتر مطالب آمده است و هنگام ارزشیابی نباید لحاظ گردند.

از آن‌جا که در کارگاه تفکر، از هنرجویان توصیف و نقد خواسته شده است مطالبی درباره نظریه نقد، انواع و ابزار و مراحل نقد در خور فراگیران در بخش ضمیمه آورده شده است و هنرآموزان عزیز این مباحث را با نمونه‌های موجود در جراید و نمونه آثار چاپ شده از آثار هنری به روز، توضیح دهند تا هنرجویان با واژه‌های کاربردی در نقد و نحوه نگاه به آثار هنری آشنا شوند. هنرآموز باید ناقدی فعال در حین اجرای اثر باشد. بنابراین کار هنری نمایانگر نوعی همکاری حساس و تعادل بخش میان هنرجو و هنرآموز است. در صورتی که نباید هم به صورت تبعیت محض هنری شاگرد از معلم باشد. در حقیقت هنرآموز هنر می‌تواند استعداد هنری هنرجو را پروراند یا خموده و سرخورده کند و یا شالوده‌ی یک عمر یاغی‌گری هنری را در ذهن شاگرد به وجود بیاورد.

در کارگاه اجرایی، تمرین‌ها از ساده به مشکل طراحی شده اند به طوری که تمام مفاهیم درس را پوشش دهند. در طراحی کارهای عملی، مباحث گذشته یادآوری می‌شوند. از آنجا که اجرای تمرین‌ها رابطه مستقیم با سطح مخاطبین و زمان و شرایط اجرا دارد، بنابراین بنا به مقتضیات کلاس، الزامی برای اجرای تمامی تمرین‌های پیشنهادی نیست. در ضمن نحوه ارائه کار نیز می‌تواند با توجه به شرایط تدریس تغییر نماید.

یکی از عناصر مشترک در اکثر رشته‌های هنری عنصر حجم است. حجم سازی هنری یا اثر سه بعدی نیاز به قوه تخیل خوب و شناخت کافی از کلیه عناصر بصری و مواد را می‌طلبد. بنابراین یکی از روش‌های آن تقویت حافظه بصری است. ارزش تخیل در حجم‌های هنری و توانایی تبدیل تخیل به هنر دو بعدی، همچنین تبدیل هنر دوبعدی به سه بعدی از مهارت‌های ویژه‌ای است که هنرمند باید در مسیر تجسم و تخیل تا اجرای نهایی از

تمامی عناصر و اصول هنرهای تجسمی بهره ببرد. چرا که در مراحل اولیه اجرای تجسم به محصول هنری، هنرمند نیاز به یک مدل دارد که با توجه به طرح اولیه اصول حاکم بر ژرف نمایی، مقیاس و تناسب را با اطمینان در اثرش لحاظ کند. بخصوص در تصویرسازی، شخصیت پردازی برای پویانمایی و ... که از زوایای اغراق آمیز زیاد استفاده می‌شود. حجم‌های هنری را از لحاظ جنس مواد تشکیل دهنده، روش ساخت، اندازه، متحرک یا ثابت بودن و یا محل قرارگیری طبقه‌بندی می‌کنند. در فصل‌های گذشته به مباحث عناصر هنر و اصول حاکم بر آن پرداخته شده است و برای رشد و گسترش تجسم، آشنایی با مواد و کسب مهارت روش‌های موزائیک، پاپیه ماشه، مفتول‌های سیمی، تکه چسبانی و بازیافت معرفی می‌گردد. در درک تصویری مطلب ترتیب و توالی آثار از ساده به مشکل رعایت شده است. هنرآموزان گرامی برای ایجاد حساسیت روی خلاقیت طرح، تمیزی اجرا و نحوه ارائه توجه داشته باشند. البته در هر نیم سال تحصیلی هنرجویان به عنوان کار گروهی می‌توانند یک روش را انتخاب و به صورت حجم هنری که کاملاً عناصر خط و بافت ... در آن‌ها واضح و مشهود باشد، اثری را ارائه نمایند.

هنرجویان عزیز توجه نمایید :

- از ابزارهای مختلف جهت اجرای تمرینات استفاده نمایید و تنها به مداد و رایپد اکتفا نکنید.
- جعبه‌ای برای نگهداری ابزارها و اشیاء دور ریز داشته باشید. بعضی اوقات مجموعه‌شدن قطعاتی نظیر برچسب‌ها، پوشش شکلات یا بسته‌بندی جالب، ته‌مانده مدادرنگی، سنگ‌ریزه‌های خوش‌رنگ و فرم، صدف‌ها، حشرات خشک شده، قسمت‌هایی از گیاهان جنگلی، دور ریز بعضی وسایل، صنایع دستی آسیب دیده یا تزئینی منزل، سیم‌پیچ و ... در تکه چسبانی یک حجم کمک بسزایی می‌کنند.
- موادی چون تربانتین همیشه برای هنرجویان کارایی خوبی دارند علاوه بر رقیق کردن بعضی رنگ‌ها در انتقال تصاویر از فتوکپی تصاویر قابل استفاده هستند. وجود تینر فوری یا استن در مجموعه مواد و ابزار به هنرجو امکان انتقال تصویر از مجلات را می‌دهد.
- دفتر طراحی که در این‌جا به آن دفتر ایده می‌گوییم را از مجموعه کاغذهایی با رنگ‌ها و بافت‌های مختلف تهیه کنید. برای جلد آن می‌توانید از پارچه‌های طرح‌دار استفاده نمایید. این دفتر را همیشه به همراه داشته باشید موضوع‌ها در پیرامون شما هستند سعی کنید آن‌ها را مشاهده و ثبت کنید.
- تمرینات کتاب را در دفتر طراحی و پروژه‌ها را به صورت گروهی بر روی سطح بزرگ و به صورت مجزا انجام دهید. آن‌چه به کار جان می‌بخشد، حضور هویت طراح است، امضاء یا نام هنرجو قسمتی از

اثر است، اما هویت کار چیز دیگریست، بکوشید آثار بدون نام هنرجو هم اصالت ایرانی، اسلامی و شرقی خود را داشته باشد.

● عکس‌هایی از روزنامه‌ها یا مجلات که فضاهای سه وجهی، دو وجهی، تخیلی، مبهم، تخت و ترکیبی در آن‌ها وجود داشته باشد را جمع‌آوری یا نسخه‌برداری کنید و در پوشه‌ای نگهداری کنید. در کنار هر برگه، صفحه‌ای برای شرح و توصیف تصاویر ضمیمه نمایید. به کلمات مورد استفاده در نقد و گزارش نمایشگاه‌ها در روزنامه یا مجلات تخصصی توجه کنید، در نوشته‌ها و توصیفات از این کلمات بهره‌برداری نمایید. این پوشه در ایجاد و خلق پیش طرح‌های شما مورد استفاده قرار خواهند گرفت.

● بهتر است هنگام طراحی بایستید. از کاغذهای کوچک در تمرین طراحی استفاده نکنید. طراحی‌های ابتدایی را می‌توان با ابزار خشک روی روزنامه‌ها انجام داد. از حرکات بزرگ بازو در حرکت دادن نوک ابزار بر روی سطح کاغذ طراحی استفاده کنید تا خطوط بلند و یک‌دستی داشته باشید.

● قبل از شروع کار حتما مطالعه و بررسی موشکافانه‌ای نسبت به موضوع داشته باشید و اطلاعات کافی درمورد اندازه، نسبت‌ها، جنسیت، رنگ، نور و . . . را کسب کنید آگاه باشید که دستان شما جستجو و حرکات چشم‌تان را نسبت به موضوع بر روی کاغذ یا سطح اثرپذیر ایجاد می‌کنند. در مراحل طراحی نوک ابزار طراحی را از سطح اثرپذیر جدا نکنید. مداوم چشم‌تان خطوط پیرامونی، داخلی و . . . موضوع را پی‌گیری کند و فقط گاه‌گاهی به طراحی نگاه کنید. البته در شروع طراحی از خطوط پیرامونی پرهیز نمایید، موضوع را از ترکیب شکل‌های ساده ایجاد نمایید، به طریقی که فرم‌ها را شفاف ببینید که از هم‌پوشانی، شکل کلی موضوع پدیدار شود.

● از کل سطح کاغذ استفاده کنید. طرح شما فقط در شرایطی خاص و هدفمند می‌تواند در یک محل از سطح کاغذ متراکم شود. در شروع طراحی از خطوط غیر منقطع استفاده کنید ابزارهای روان، در خطوط یک‌پارچه مؤثرند. خطوط را با ضخامت مختلف به صورت افقی و عمودی و مورب در یک صفحه روی هم کار کنید.

● بین طول و عرض شکل‌ها و زمینه کار ارتباط برقرار کنید. در فرایند طراحی اجازه دهید خطوط از بین موضوع و اشیاء بگذرند و با نفوذشان در فضای منفی موجب انتشار ارتباط بین اشیاء شوند. با تغییر ضخامت و وزن خطوط و شکل‌های تیره یا نقاط مورد تاکید را به‌وجود بیاورد.

هدف کلی

درک اصول و قواعد هنرهای تجسمی و ایجاد اندیشه برای به کارگیری آنها در اجرای آثار هنری

عناصر و نیروهای بصری

الفا و عناصر

خط



شکل



بافت



سایه روشن



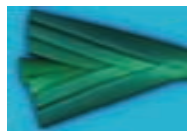
رنگ



فضا



ضرب آهنگ



حرکت



مقیاس و تناسب



تاکید بصری



تعادل و توازن



وحدت بصری



نیروها و انرژی

خط







خط



اهداف رفتاری: از فراگیر انتظار می‌رود پس از پایان فصل بتواند:

- ۱- در مورد بیان خطوط مختلف توضیح دهد.
- ۲- انواع خط (واقعی، ذهنی) را بشناسد.
- ۳- به کمک خطوط مختلف (واقعی، ذهنی) آثاری به وجود آورد.
- ۴- انواع خط بر اساس جهت آن را نام ببرد.
- ۵- انواع خطوط با جهات مختلف را در آثارش به درستی به کار ببرد.
- ۶- بیان‌های مختلف خط را در آثارش به کار ببرد.
- ۷- کاربرد خط در آثار نگارگری ایرانی را شرح دهد.
- ۸- به کمک خطوط، محیطی طراحی کند.
- ۹- به کمک خط در طراحی سایه روشن‌های مختلف ایجاد کند.
- ۱۰- کاربرد خط در نقاشی را شرح دهد.

درس در یک نگاه

- عناصر اصلی و پایه در دیزاین، خط، شکل، بافت، ارزش و رنگ هستند.
- یک نقطه در حوزه تصویر، علاوه بر اندازه، نشان دهنده یک منبع انرژی است.
- نقطه در صورت سامان داشتن، در چشم بیننده به خطوط قابل تشخیصی تبدیل می‌شود و ساختارهای ارزش را به وجود می‌آورد.

- خط پر کاربردترین و ملموس‌ترین عنصر تجسمی است.
- در هنر تجسمی خط دارای تعریف و محتوا خاص خود است.
- خط شامل انواع واقعی و ذهنی است.
- خط از نظر جهت به انواع افقی، عمودی و اریب تقسیم می‌شود.
- خط بر اساس بیان حالات مختلف می‌تواند صورت‌های راست، منحنی و شکسته داشته باشد.
- خط در نگارگری ایرانی از ظرافت‌های خاصی برخوردار است و تجانس بارز با خوشنویسی نستعلیق دارد.

- خطوط در هنرهای تجسمی می‌توانند محیطی و یا بیانی باشند.
- کیفیت خط بیان‌های مختلفی را ایجاد کرده و تنوع و تاکید به وجود می‌آورد.
- به کمک خط می‌توان ایجاد تاریک و روشنی کرد.
- خط می‌تواند به وجود آورنده‌ی بافت‌های متنوع باشد.
- خط در نقاشی می‌تواند به صورت ملموس، واقعی و عینی و یا به صورت ذهنی به کار برده شود. ►



نقطه به تعبیری جزء جدا نشدنی از هنر تجسمی می‌باشد و عناصر دیگر هر کدام به گونه‌ای از تکرار آن به وجود آمده‌اند و به عبارت دیگر به نسبت عناصر درونی کادر قابلیت انعطاف تبدیل به عناصر دیگر هنر تجسمی را داراست، و می‌توان در تجربیات هنری و آثار هنرمندان به وفور آن را مشاهده کرد که به‌طور فزاینده‌ای حاوی نیروی درونی است (تصاویر ۱-۲ و ۱-۱). در تصویر مقابل، هنرمند به کمک نقطه و تغییر اندازه و تکرار آن کل اثر را به وجود آورده است و تمام شکل‌ها و رنگ‌ها و سایه‌ها از نقاط به وجود آمده‌اند.

تصویر ۱-۱ کاندیسکی در این اثر با استفاده از نقطه‌های رنگارنگ، خطوط و اشکال را به وجود آورده است.



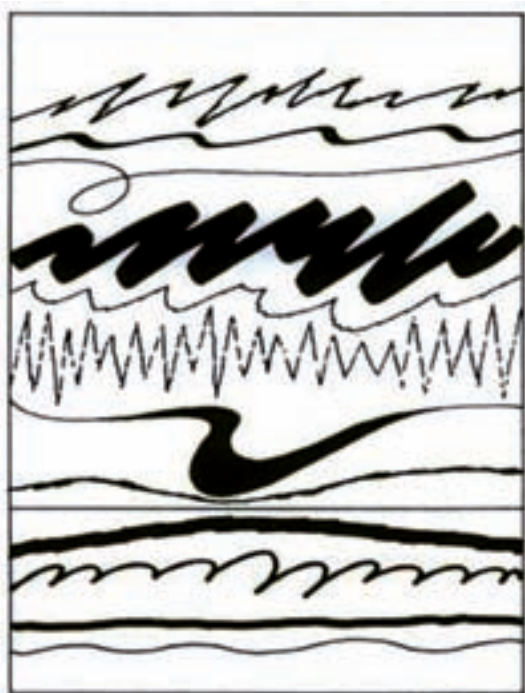
تصویر ۱-۲

از به هم چسبیدن نقاط یا در کنار هم قرار گیری نقطه‌ها و امتداد آنها خط دیده می‌شود. ولی خط نقطه نیست و دارای وجودی مستقل و قوانین خاص خود بوده و از اصلی‌ترین عناصر تجسمی می‌باشد. وقتی نقطه از یک جهت تکثیر و متحرک شود بعد پیدا کرده و تبدیل به عنصر جدیدی به نام خط می‌گردد. در هنرهای بصری خط به علت ماهیت خاصش دارای توان و انرژی بسیار است، خط در طراحی و طرح‌های اولیه اغلب ساکن و ایستا نیست عنصری مهم و آغاز کننده است. به همین دلیل عنصر پراهمیتی برای تجسم بخشیدن آثار بصری است (تصویر ۱-۳).

شاید خط از دیگر عناصر تجسمی آشناتر و ملموس‌تر باشد. زیرا اغلب افراد از دوران کودکی به کمک آن کشیدن نقاشی را تجربه کرده‌اند. با استفاده از خصوصیات بیانی و روانی خط می‌توان تصاویر و احساس هنرمند را بیشتر درک کرد.

بیان خطوط با یکدیگر متفاوت است، بعضی از خطوط آزاد و رها و برخی خشک و شکننده هستند. کیفیت‌های بصری و حالات مختلف خط به ایجاد شکل‌ها و طرح‌ها می‌انجامد. گاه به صورت محیطی دور شکل حرکت می‌کند و گاه با تنیده شدن در هم به ایجاد حجم و شکل منجر می‌گردد (تصاویر ۱-۶ تا ۱-۴).

هنرمندان مختلف در طول تاریخ در مکاتب هنری از کیفیات و حالات متفاوت طراحی با خط استفاده کرده‌اند (تصاویر ۱-۹ تا ۱-۷).



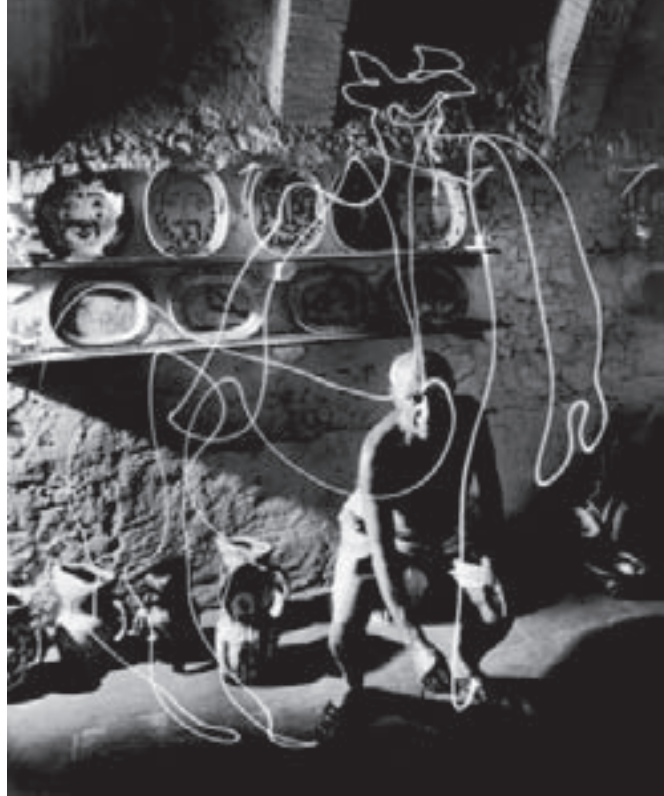
تصویر ۱-۳ خط می‌تواند دارای حالات متفاوتی باشد که در این‌جا چند نمونه‌ی آن دیده می‌شود.



تصویر ۱-۵ در آثار حجمی خط می‌تواند صورتی سه بعدی به خود بگیرد.



تصویر ۱-۴ آلبرشت دورر - طراحی با قلم آهنی - در این طراحی هنرمند با استفاده از خطوط آزاد و روان مهارت خود را به نمایش گذاشته است.



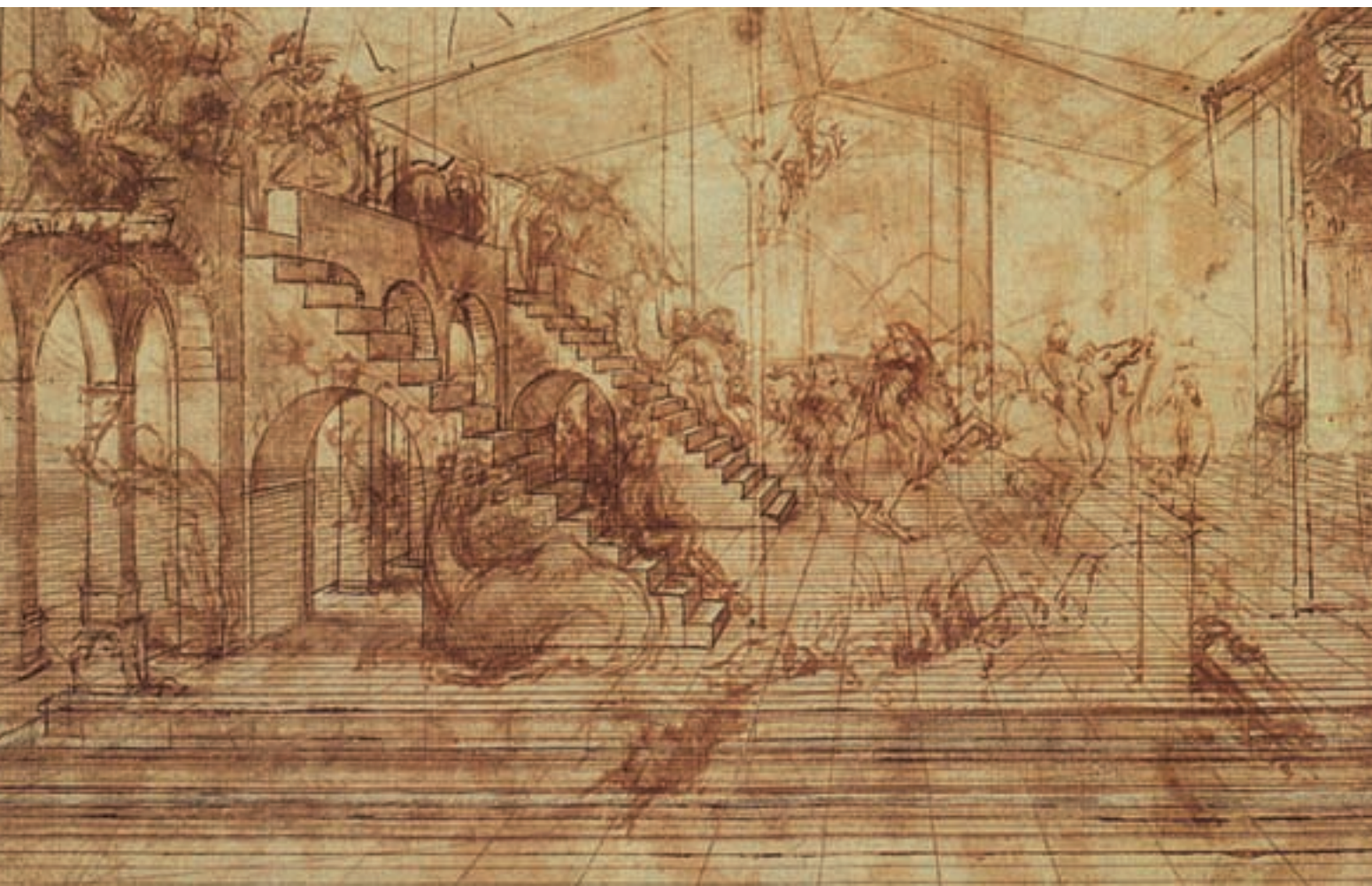
تصویر ۷-۱ پابلو پیکاسو در این تصویر به کمک نور به طراحی پرداخته است و از طریق عکاسی آن را به ثبت رسانده است. (ارزش نور به مثابه خط)



تصویر ۶-۱

تصویر ۹-۱ لئوناردو داوینچی

تصویر ۸-۱ لئوناردو داوینچی - قلم آهنی و مرکب





انواع خط

همان‌طور که گفته شد خط می‌تواند از تکرار و یا حرکت نقطه به‌وجود می‌آید. اما نکته‌ای که در این‌جا لازم است به آن اشاره شود، تغییر فاصله‌ی نقاط تشکیل دهنده‌ی خط است که باعث به‌وجود آمدن انواع خطوط واقعی و غیر واقعی می‌شود.

خطوط واقعی: ما روزانه در محیط پیرامون خود با انواع خطوط مواجه هستیم. بعضی مانند درختان پایدار و بعضی مانند خطوط رعد و برق ناپایدارند. آیا می‌توانید خطوط پایدار و ناپایدار دیگری در طبیعت به یاد بیاورید؟ طبیعت همیشه به عنوان بهترین منبع الهام، مورد توجه هنرمندان در عرصه‌های مختلف بوده است (تصاویر ۱۲-۱ تا ۱۰-۱).

زمانی که اندیشه در ذهن یک طراح برای بیان و یا اجرای پیام یا حسی شکل می‌گیرد، هنرمند با ابتدایی‌ترین وسیله‌ای که در دست دارد، نخستین بازتاب‌های ذهن خود را بر روی سطح ثبت می‌کند. این فرایند از زمان‌های دور تا امروز در آثار طراحی استمرار داشته است. انسان‌های غار نشین نیز برای نمایش و بیان ذهن خود از ابزاری که محیط در اختیارشان قرار می‌داد (سنگ، زغال، ...) استفاده می‌کردند، به کمک خطوط سیال و شفاف به طراحی می‌پرداختند (تصویر ۱۳-۱).

تفاوت خطوط واقعی با خطوط مجازی در وزن، هویت و دیگر ارزش‌های بصری آن می‌باشد. (تصاویر ۱۶-۱ تا ۱۴-۱).



تصویر ۱۱-۱ ملموس‌ترین نوع خطوط در طبیعت درختان دیده می‌شود که بر اساس نوع خود خطوط متفاوتی دارند.



تصویر ۱۰-۱ دیده شدن خط در کشیدن طبیعت بسیار گوناگون و زیبا است و در فصول مختلف جلوه‌های متفاوتی دارند.



تصویر ۱۲- رعد و برق نمونه‌ای از خطوط ناپایداری در طبیعت هستند.



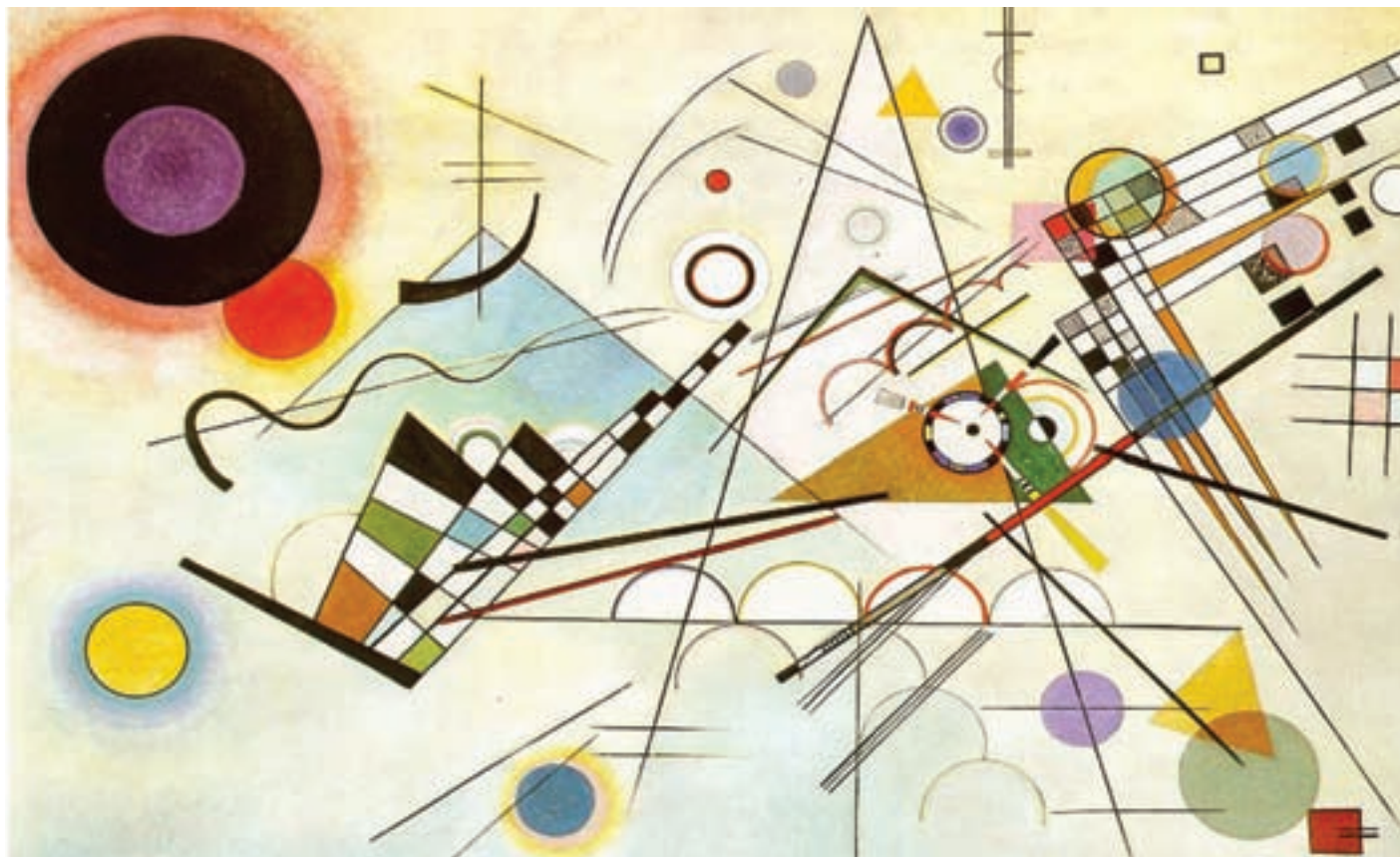
تصویر ۱۳- خطوط واضح حکاکی شده بر روی دیوار غارها ، هندوستان



تصویر ۱۵-۱ ارزش خطی در این اثر نگارگری معاصر به آن، زیبایی خاصی بخشیده است و در نمایش حجم نیز مؤثر بوده است.



تصویر ۱۴-۱ سر آنتونی وان دایک - آب مرکب و قلم مو - در این اثر تغییرات ضخامت خط و تیرگی و روشنایی‌های متفاوت در قسمت‌های مختلف به کار رفته است.



تصویر ۱۶-۱ گاهی هنرمندان خط را به صورت منظم و هندسی در آثار خود به کار می‌گیرند.



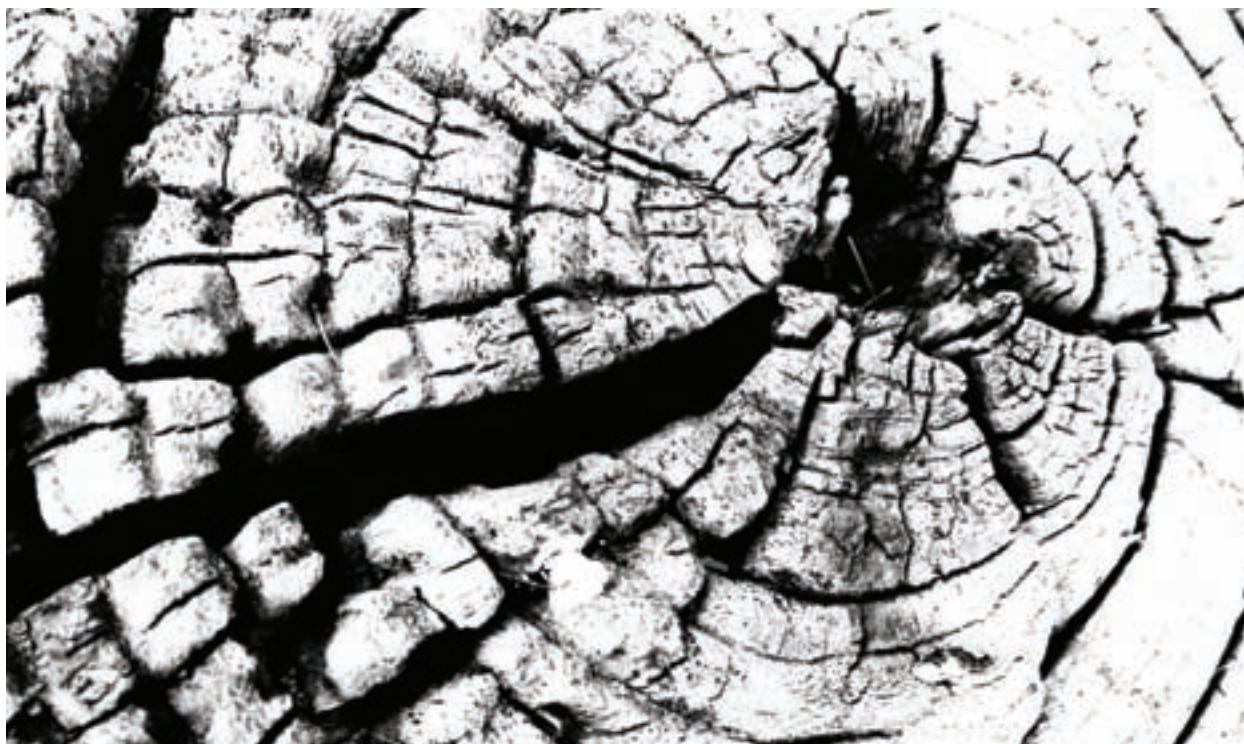


تصویر ۱۷-۱ قطرات شبنم نمونه‌ای از خطوط منقطع می‌باشند.

۱- خطوط غیر واقعی: این نوع از خط به دو گونه می‌توانند وجود داشته باشند. خطوط منقطع و خطوط ذهنی این خطوط به وسیله‌ی قرار گرفتن یک سری از نقاط در کنار یکدیگر به وجود می‌آید و ذهن آن‌ها را به یکدیگر وصل می‌کند. به عنوان مثال، ایستادن افراد متعدد در خط ایستگاه اتوبوس و یا پرواز خطی دسته‌ای از پرندگان در آسمان نمونه‌ای از خطوط منقطع محسوب می‌باشند. گاهی در طبیعت با جلوه‌های زیبایی از خط روبرو می‌شویم. مانند تار عنکبوتی که قطرات شبنم بر روی آن خطوط منقطع زیبایی را به وجود آورده است (تصاویر ۱۸ و ۱۷-۱) .

هنرمندان نیز در این رابطه در طبیعت خطوط را جستجو کرده و به آن‌ها جان دوباره بخشیده‌اند و هویت جدید این بخش‌ها در دل طبیعت، آن‌ها را به اثر هنری تبدیل می‌کند (تصویر ۱۹-۱) .

این نوع خط در آثار هنرمند نقاش و نسان‌ونگوگ بسیار به چشم می‌خورد و خطوط اصلی و پر تحرک اثر نقاشی در اثر کنار هم قرار گرفتن خطوط منقطع به وجود آمده‌اند (تصویر ۲۰-۱) .



تصویر ۱۸-۱ خطوط منقطع در طبیعت بسیار دیده می‌شود. در این تصویر خطوط منقطع با ضخامت‌های مختلف بافت زیبایی را به وجود آورده است.

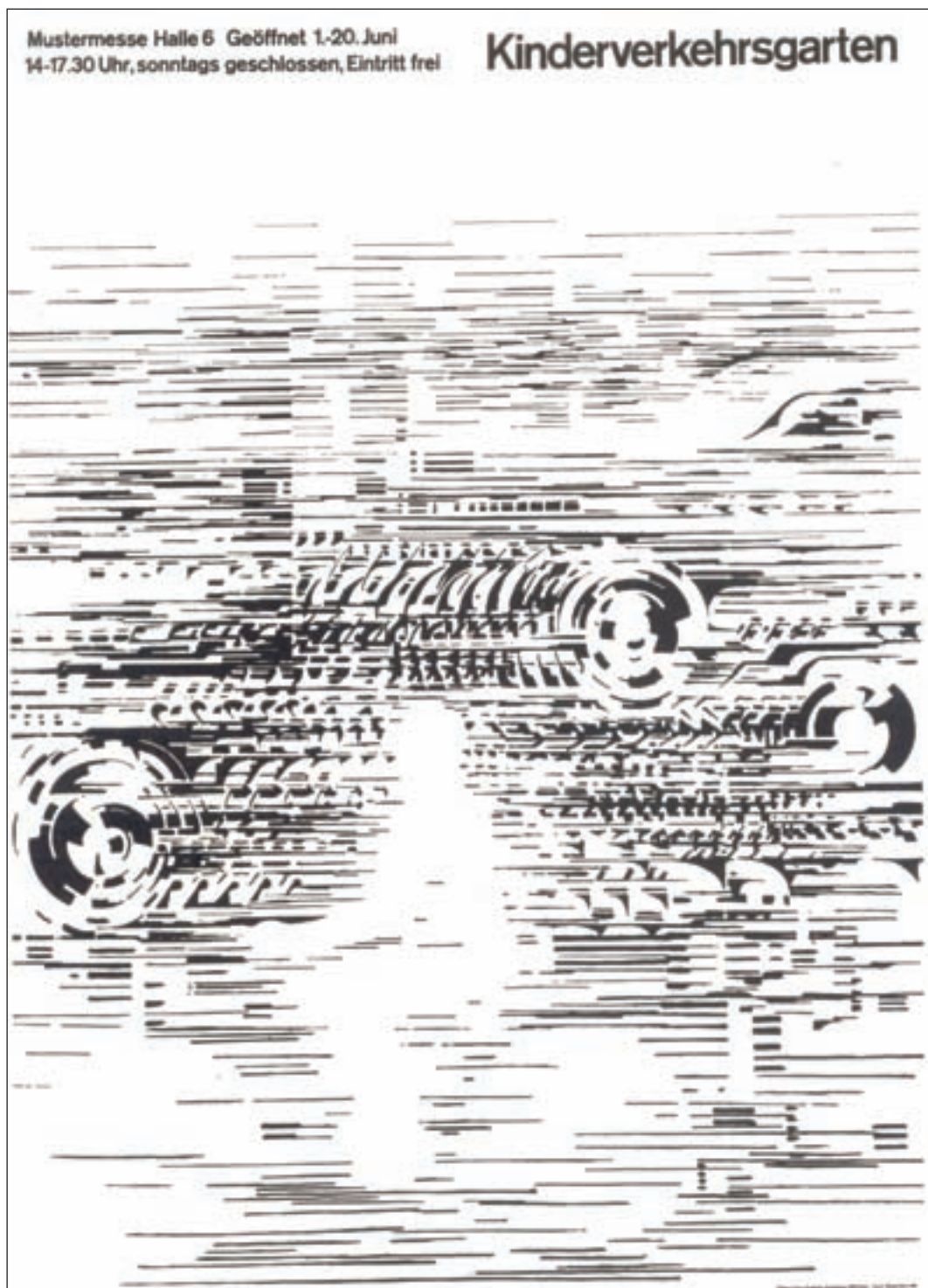


تصویر ۱۹-۱ یکی از پیامدهای اساسی عصر ما رابطه مختل شده‌ی بشر با طبیعت و تهدید جهانی تعادل اکولوژیکی است و هنرمندان در این زمینه تحت عنوان «لند آرت» به خلق آثاری در طبیعت با هدف گسترش بحث در مورد مفهوم تغییر یافته طبیعت و کمک به ارتقاء ژرف اندیشی پرداخته‌اند. در تصویر از چیدمان قطعات در کنار هم خطوطی ایجاد شده است.



تصویر ۲۰-۱ خطوط پیچان منقطع و رنگارنگ وجه مشخصه‌ی آثار ونگوگ می‌باشد که در بسیاری از آثار او با موضوعات مختلف به چشم می‌خورد.

در هنر گرافیک نیز به کارگیری این نوع از خطوط باعث به وجود آمدن جلوه‌های خاص بصری می‌شود (تصویر ۱-۲۱).



تصویر ۱-۲۱

۲- خطوط ذهنی: در این نوع خطوط، خط واقعی وجود ندارد ولی می‌توان وجود آن را احساس کرد. این خطوط از طریق اتصال و ارتباط ذهنی بین دو عنصر که در یک جهت باشند از طریق چشمان بیننده در ذهن به صورت ثابت شکل می‌گیرد و نتیجه‌ی آن خطوط نامرئی و ذهنی می‌باشد، و در حقیقت مسیر ارتباطی بین دو نقطه می‌باشد که به صورت بهتر در ذهن بیننده ایجاد می‌شود (تصویر ۱-۲۲).

به تصویر ۱-۲۲ الف توجه کنید، همان‌طور که می‌بینید حرکت دست‌ها و چشم‌ها مسیری را نشان می‌دهند که در تصویر (ب) این خطوط مشخص شده‌اند. هنرمندان از این‌گونه خطوط برای ایجاد ارتباط و حرکت در تصویر استفاده می‌کنند. به طریقی این روش شبیه به حرکات غیر کلامی در بیان آدمی است. معمولاً هنرمندان برای بیان افکار و احساسات به صورت غیرمستقیم و همراه با ایهام، از این نوع خطوط کمک می‌گیرند.



تصویر ۱-۲۲ الف، ب استنساخ، محمود خان ملک الشعرا، ۱۳۰۸ هجری، در این تصویر بر خلاف نقاشی‌های آن دوران از نشان دادن جزئیات صرف نظر شد. با بکارگیری خطوط ذهنی حرکت زیبایی را ایجاد کرده است. آیا می‌توانید خطوط ذهنی دیگر این تصویر را پیدا کنید؟

جهت خط

یکی از مهم‌ترین مشخصه‌های خط که باید مورد توجه قرار گیرد، جهت آن می‌باشد. خطوط براساس جهتی که دارند به سه نوع افقی، عمودی و اریب تقسیم می‌شوند.

- **خط افقی:** منعکس کننده حس آرامش و بیان کننده‌ی آسودگی می‌باشد. زیرا ما آن را در محیط با شخصی که در حال استراحت و خواب است همانند می‌بینیم. در طبیعت نیز خط افق همین حس را القا می‌کند (تصویر ۲۳-۱).

هنرمندان نیز برای القای فضای آرام و ساکت از کثرت و تنوع و هماهنگی خطوط افقی سود برده‌اند (تصویر ۲۴-۱).



تصویر ۲۳-۱ هنرمندان عکاس با دیدن خطوط در محیط پیرامون خود و انتخاب کادر مناسب آثار زیبایی را به ثبت رسانده‌اند.



تصویر ۲۴-۱ به کارگیری ترکیب و خط افقی در نقاشی

- **خط اریب:** خط اریب به لحاظ طرز قرارگیری آن در کادر بیش‌ترین قدرت بیان حرکت را داراست بیش‌ترین نوع حرکتی که ما در محیط اطراف و طبیعت می‌بینیم مانند حرکت گندم‌زار در اثر باد و یا دویدن و یا اسکی کردن و ... معرف خط اریب هستند (تصویر ۱-۲۵).

ذهن ما ناآگاهانه خطوط اریب را متحرک می‌بیند و هنرمندان با استفاده از کیفیت پویای خطوط اریب حرکت را در اجسام القا می‌نمایند و ترکیبات متنوع و زیبایی به‌وجود می‌آورند (تصاویر ۲۹ و ۲۸ و ۲۷ و ۲۶-۱).



تصویر ۱-۲۵ در این تصویر حرکت باد بر روی شن‌ها به کمک خطوط اریب کاملاً قابل حس است.



تصویر ۱-۲۷ سهراب سپهری



تصویر ۱-۲۶ هنرمندان در زمینه تبلیغات نیز ترکیب و خط اریب را برای بیان مفاهیم پرتحرک به کار می‌گیرند.



تصویر ۱-۲۹ پویایی و حرکت خطوط اریب باعث شده است که در هنر گرافیک به‌ویژه پوستر بسیار مورد توجه قرار گیرد.



تصویر ۱-۲۸ امروزه هنرمندان خوشنویس نیز با استفاده از ترکیب‌های پرتحرک و زیبای خطوط به صورت اریب آثار زیبایی به‌وجود آورده‌اند.

- **خطوط عمودی:** خط عمودی معرف ایستایی و استحکام است و در تضاد کامل با خط افقی می‌باشد.

در طبیعت و محیط اطراف درختان بلند، ستون‌های متعدد در بناهای بزرگ و ... معرف همین خطوط می‌باشند (تصویر ۳۰-۱).

خط عمودی در آثار بسیاری از هنرمندان معرف ایستایی است.

در تصویر ۱-۳۱ نگارگر با تکرار و تاکید بر روی درختان نخل فضای خاصی به‌وجود آورده است. که کم‌تر در نگارگری ایرانی دیده می‌شود.

تصاویر ۳۳ و ۱-۳۲ نیز نمونه‌های دیگری از کاربرد خط عمودی در هنرهای تجسمی می‌باشد.



تصویر ۳۱-۱ نگارگری ایرانی



تصویر ۳۰-۱ درختان در طبیعت ساده ترین نمونه‌ی خطوط عمودی می‌باشند که استواری و پایداری خط عمود را به خوبی به نمایش می‌گذارند.



تصویر ۳۳-۱ هنرمند اینجا با استفاده از سبک فتوریسم ریتم خطوط عمودی به بیان حرکت و سرعت در زندگی ماشینی و مدرن پرداخته است.



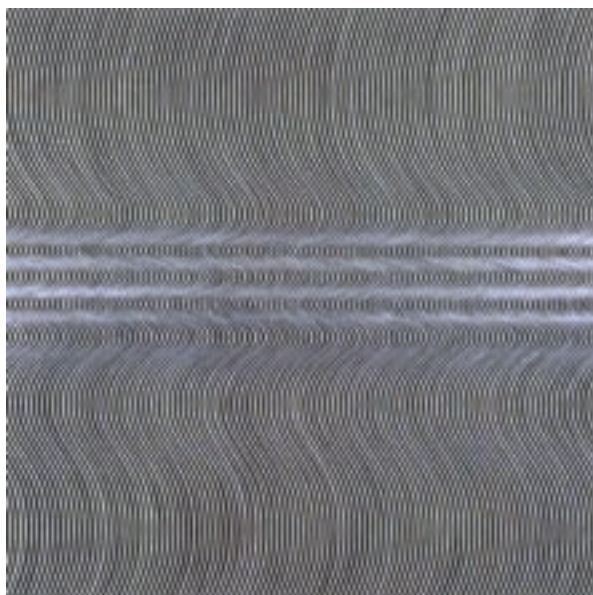
تصویر ۳۲-۱ هنرمندان بسیاری به گونه‌های مختلف خطوط عمودی را در کار خود استفاده کرده‌اند.

بیان خط

خط به وسیله‌ی حرکت به وجود می‌آید و از تنوع بی‌شماری برخوردار است. در تصویر ۱-۳ فقط تعدادی از گونه‌های ممکن در مقوله‌ی نامحدود خط نشان داده شده است. قدرت بیان یکی از شاخص‌ترین ویژگی‌های خط می‌باشد، که به همین دلیل ابزار خوبی برای بیان افکار و تخیلات هنرمند است. خطوط می‌توانند با کم‌ترین تلاش و به سرعت ساخته شوند و بدون این‌که موضوعی ملموس را نمایش دهند، دارای کیفیت بیانی و حرکتی باشند. در هنر مدرن هنرمندان آثار بسیاری را با استفاده از عناصر خط به بیان احساسات و افکار درونی خود پرداخته‌اند و سعی نکرده‌اند موضوعی را به‌طور مشخص به تصویر بکشند. در این رابطه می‌توان به آثار هنرمندان مطرحی مانند کاندینسکی، جکسون پولاک و بریژیت رایلی اشاره کرد که هر کدام به شیوه‌ی خاص خود از خط استفاده کرده‌اند (تصاویر ۳۵ و ۳۴-۱).



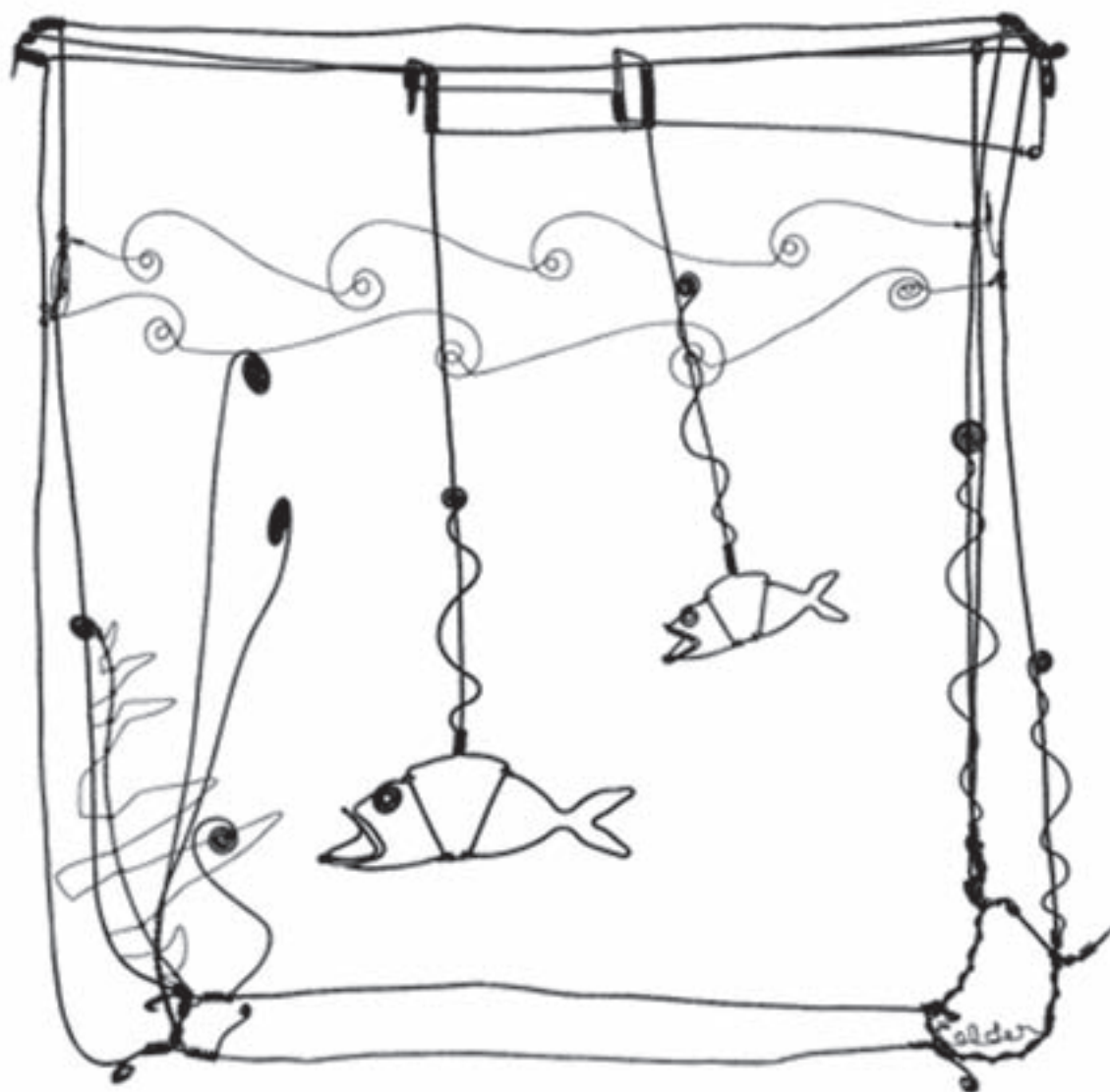
تصویر ۱-۳۵ خط در هنر مدرن به تنهایی در آثار بسیاری از هنرمندان دیده می‌شود. جکسون پولاک از هنرمندانی است که به خلق آثاری با استفاده از خط و بدون عناصر تصویری مشخص پرداخته است.



تصویر ۱-۳۴ خط در آثار بریژیت رایلی به صورت منظم و دقیق به کار رفته و فضایی با حرکت آرام به وجود آورده است.

ما می‌توانیم بسیاری از تصورات و خیالات ذهنی‌مان را به کمک خط نشان دهیم، زیرا خط می‌تواند برای بیان حالات مختلف صورتی گوناگون به خود بگیرد. ما بارها از حالات مختلف خطوط عصبی، برآشفته، شاد، آزاد، ساکت، برانگیخته، آرام، دل‌پذیر و ... برای توصیف و بیان ذهنیت‌مان استفاده کرده‌ایم.

قدرت بیان و تنوع حالات این عنصر بنیادی خیلی زیاد است مانند تصویر ۱-۳۶ که استفاده از خط به صورت ساده و روان صورت گرفته است.



تصویر ۱-۳۶ الکساندر کالدر، گاهی خط می‌تواند بسیار ساده و راحت به کار رود.

در نگارگری ایرانی در سده های دهم به بعد تغییراتی در طراحی ها به وجود می آید. از هنرمندان این دوران می توان از «رضا عباسی» نام برد. او هرگز نکوشید از اسلوب های سایه پردازی و پرسپکتیو استفاده کند، سبک او بر اساس ارزش های بصری خط استوار بود. او طراح چیره دستی بود که با تغییر وزن خطوط به وسیله ی قلم نی می توانست حجم ها و شکن ها را در نهایت ظرافت نشان دهد. طراحی پر پیچ و تاب او تجانسی بارز با خوشنویسی نستعلیق دارد (تصاویر ۳۸ و ۳۷-۱).

بعد از رضا عباسی، وفادارترین شاگرد او، معین مصور در اواسط عمرش به برداشتی شخصی از سبک استاد دست یافت. او خطوط آزاد و شلاقی به کار می برد و اسلوب کارش بیش تر به طراحی با قلم مو و آب مرکب شبیه بود.



تصویر ۳۸-۱ رضا عباسی



تصویر ۳۷-۱ خط در آثار رضا عباسی از لطافت خاصی برخوردار است و استفاده از تغییر ضخامت خط در بیان فرم ها بسیار مؤثر بوده و زیبایی خاصی به اثر بخشیده است.

خط و شکل: خط برای هنرمند بسیار مهم است زیرا با آن می‌تواند اشکال را توصیف کند. ما نیز به کمک شکل می‌توانیم موضوع‌های مختلف را بازشناسی کنیم.

به‌طور مثال در تصویر ۱-۳۹ شکل یک گل بی‌درنگ قابل شناسایی است. در این طراحی با استفاده از کم‌ترین خطوط و بدون به‌کارگیری رنگ و یا بافت شکل اصلی یک گل به نمایش درآمده است. در این نوع طراحی هنرمندانه، استفاده درست و تطبیقی خطوط بسیار مهم است.



تصویر ۱-۳۹ در این تصویر با حداقل استفاده از خط هویت گل نمایان شده است.

تصویر ۱-۴۰ بر اساس عکس شماره ۱-۴۱ آنالیز شده است، به گونه‌ای که تمامی خطوط شکل‌های موجود در تصویر به خوبی قابل شناسایی هستند.



تصویر ۱-۴۱



تصویر ۱-۴۰ گاهی خط برای نمایش شکل به کار می‌رود مثلاً در این تصویر که براساس عکس ۴۱ کشیده شده است خطوطی دیده می‌شود که در عکس وجود ندارند و در این‌جا برای نمایش اشکال از خط استفاده شده است.

خطوط بیانی و محیطی در طراحی

به‌طور کلی وقتی خط عنصر اصلی یک تصویر باشد به آن طراحی گفته می‌شود و بر اساس نوع خط به کار رفته در اثر، دو نوع کلی طراحی وجود دارد: طراحی با خطوط محیطی و طراحی با خطوط بیانی (تصاویر ۱-۴۴ الی ۱-۴۲).



تصویر ۱-۴۳ در این تصویر با نام «گیاه کنگر» نوع خطوط در نگارگری کاملاً مشهود است.



تصویر ۱-۴۲ در این تصویر سعی شده است با حداقل استفاده از خط پیکره‌ها و ترکیب طراحی گردد.



تصویر ۱-۴۴ در طراحی اسب سوار اثر دومیه خطوط پرتحرک و دارای انرژی بسیارند.

خطوط محیطی : به خطوطی که توصیف کننده لبه‌های اشکال باشد و محیط بیرونی، لبه‌ها را به تصویر در آورد خطوط محیطی گفته می‌شود. که معمول‌ترین نوع استفاده از خط است.

تصویر ۱-۴۵ طراحی با استفاده از خطوط محیطی است، که با مشاهده‌ی دقیق هنرمند، یک کار تحسین بر انگیز به تصویر در آمده است.



تصویر ۴۵ - ۱ گاهی خطوط محیطی به صورت خیلی دقیق و ظریف تشکیل دهنده‌ی تصویر می‌شود. در تصویر فوق اثر دومینیک انگر خطوط محیطی به دقت و مهارت خاصی استفاده شده است.

خطوط بیانی: گونه‌ای دیگر از طراحی استفاده از خطوط بیانی است. در این شیوه فرقی نمی‌کند که طرح حرکت یا وضعیت پر تحرک را نشان دهد، در هر صورت خطوط دور لبه شکل ایستا نیستند و بسیار پویا و در حال حرکتند (تصاویر ۴۷ و ۴۶-۱).

تصویر ۴۶-۱ خطوط هیجانی بر خلاف خطوط محیطی دور اشکال حرکت نمی‌کنند بلکه با ایجاد حرکت و در هم تنیدن شکل را به وجود می‌آورند. انوره دومیه





تصویر ۴۷-۱ لئوناردو داوینچی نیز در این طراحی به کمک خطوط هیجانی به طراحی پرداخته است.

در این شیوه، سوژه طراحی نمی‌شود، بلکه حرکت، وزن و طرز قرار گرفتن و یا حالت سوژه است که طراحی می‌شود. این نوع از طراحی‌ها همیشه بیش‌ترین حرکت را به وجود می‌آورند.

تصویر ۴۸-۱ طراحی به کمک خطوط بیانی اثر رامبراند می‌باشد. در این اثر بیش‌تر خطوط حرکت دارند و وضعیت پر تحرک را القا می‌کنند. به‌طور کلی طراحی‌های رامبراند کیفیتی پویا دارند و سرشار از طراوت و انرژی هستند و نشان دهنده این است که دست او دائم در حرکت بوده و حتی برای دقیق‌ترین و ظریف‌ترین قسمت‌های طرح لحظه‌ای متوقف نشده است و به سرعت یافته‌ها را که از طریق چشم به ذهن منتقل شده و در آنجا تحلیل یافته‌اند بر روی صفحه کاغذ منتقل کرده است.

استفاده از خطوط بیانی محدود به طراحی نمی‌باشد بلکه حتی در آثار حجمی نیز می‌تواند به کار رفته و حرکت و پویایی را به نمایش در آورد (تصاویر ۵۰ و ۴۹-۱).



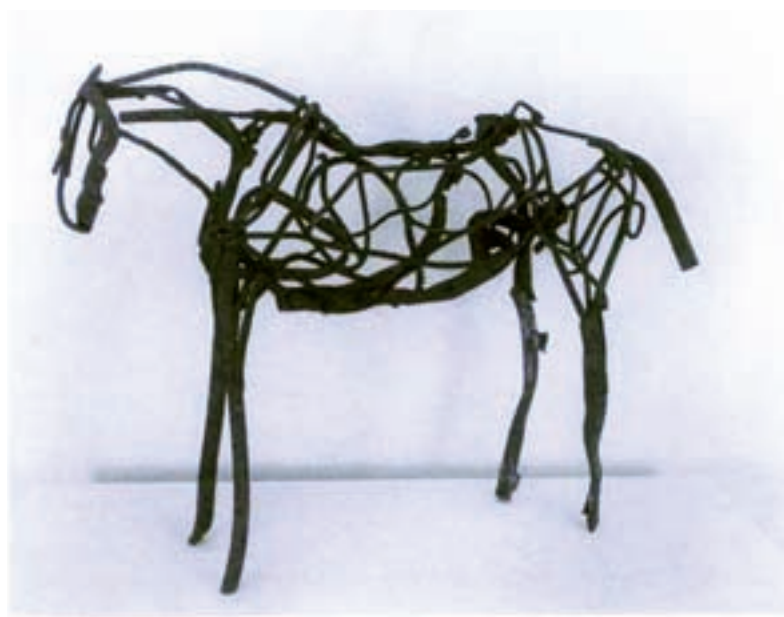
تصویر ۴۸-۱ ب - اثری از پیکاسو



تصویر ۴۸-۱ الف - رامبراند در این طراحی با استفاده از قلم مو و آب مرکب به کمک خط و سطوح خاکستری با سرعتی که در تمام طراحی‌هایش به چشم می‌خورد به خلق اثر خود پرداخته است.



تصویر ۵۰-۱ خطوط محیطی و بیانی در آثار سه بعدی



تصویر ۴۹-۱ هنرمندان مجسمه‌ساز از گونه‌های مختلف خط در آثارشان استفاده کرده‌اند. در تصویر فوق خطوط فولادی اثر دارای حس خطوط طراحی می‌باشند.

کیفیت خط^۱

همان‌طور که قبلاً اشاره شد خط متنوع‌ترین عنصر بصری است، بنابراین همیشه خطوط بکار رفته در آثار نشان دهنده حالات و روحیات هنرمند نیست. هنرمند برای بیان ذهنیت مورد نظر خود از خطی با کیفیت مناسب آن بهره می‌گیرد. خطوط: نازک، ضخیم، خشن، نرم و ... دارای بیانی متفاوت می‌باشند.

خطوط مختلف می‌توانند حالات متفاوتی را به وجود آورند، حرکت ایجاد کنند و یا دارای ارزش بیانی و احساسی باشند، آرام و روان، ظریف و مطبوع، دنداندار و عصبی باشند و یا تأثیرات بی‌شمار دیگری در یک اثر هنری داشته باشند. این تنوع در نمونه‌هایی که در این فصل آورده شده است دیده می‌شود در ادامه نیز مثال‌هایی در مورد امکاناتی که خط به هنرمند می‌دهد آورده شده است (تصاویر ۵۴ و ۵۳ و ۵۲ و ۵۱-۱).



تصویر ۵۱ - ۱ به حالات خطوط بکار رفته در نقش صورت توجه کنید.



تصویر ۵۳ - اثر، هارتنونگ



تصویر ۵۲ - ۱ بکار گرفتن خطوط در عکاسی

تصویر ۵۴ - ۱ استفاده از خط در وسایل کاربردی

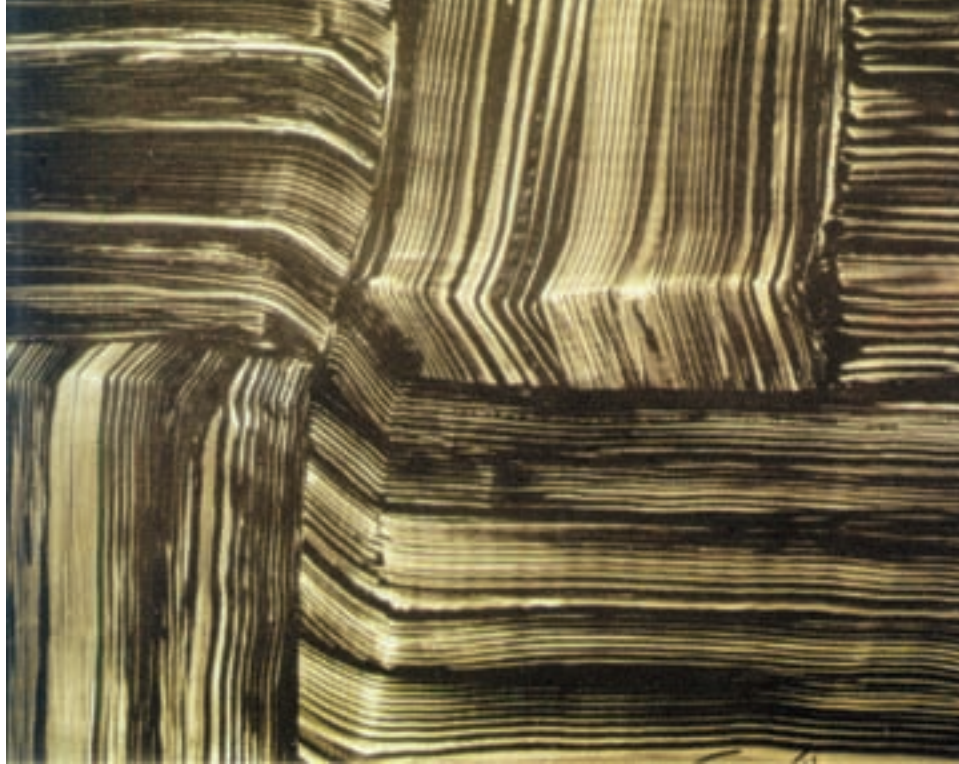


ارزش خط^۱

با استفاده از یک خط ساده محیطی می‌توان تا حدی هویت یک شکل را نشان داد. اما این خطوط محیطی نمی‌توانند جزئیات شکل مورد نظر را نیز نمایان کنند. هنرمند می‌تواند با استفاده از تکرار خط در یک فضای بصری، خاکستری‌های مختلف به وجود آورد این کار از طریق تغییر قطر خط و فاصله‌ی آن‌ها از یکدیگر صورت می‌گیرد. تکنیک‌های ویژه‌ی ایجاد خط و چگونگی آن، می‌تواند تغییرات زیادی را در میان آثار هنرمندان مختلف به وجود آورد (تصاویر ۵۷ الی ۵۵-۱).



تصویر ۵۶- ۱ اثر مرتضی ممیز



تصویر ۵۵- ۱ اثر صدر



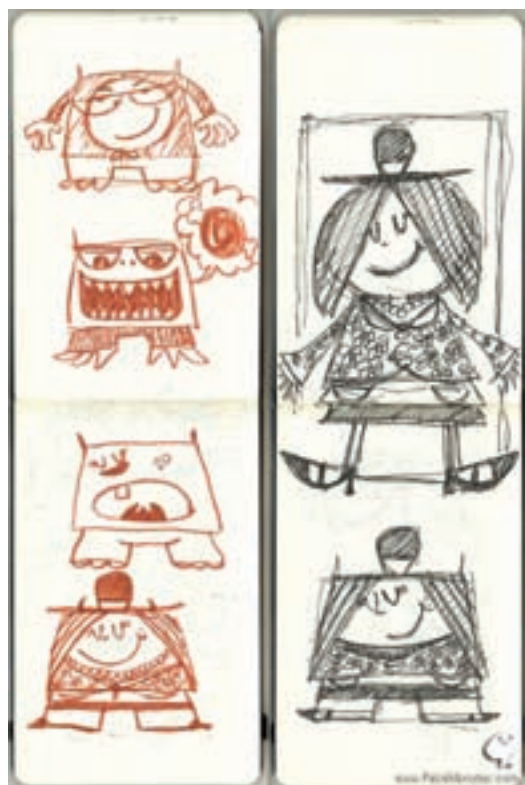
تصویر ۵۷ - ۱ اثر کته کل ویتس

هاشور زدن: وجود محدودیت در چاپ نشریات روزانه در سال‌های دور باعث شد تصویرسازی مجلات به صورت تک رنگ و با جوهر سیاه صورت گیرد و برای ایجاد سایه روشن از هاشور ساده و متقاطع استفاده شود. استفاده از این شیوه امروزه نیز متداول است. تصاویر ۵۹ و ۵۸-۱ در طراحی اسکیس (طراحی سریع) و همین‌طور در طراحی‌های اولیه پویا نمایی (انیمیشن) از این روش زیاد استفاده می‌شود (تصویر ۶۰-۱).

تصویر ۶۱-۱ اثر هنرمند طراح، آلبرت دورر می‌باشد. بسیاری از آثار وی را حکاکی روی چوب و فلزات و چاپ‌های دستی برای کتاب‌های مختلف با موضوعات مذهبی تشکیل می‌دهند. در این اثر به کارگیری انواع هاشورها به خوبی قابل مشاهده است.



تصویر ۱-۵۹ ایجاد سایه روشن به کمک هاشور اثر فرانسیسکو گویا



تصویر ۶۰ - ۱ طراحان پویا نمایی (انیمیشن) در مراحل اولیه‌ی کار به کمک خط به طراحی شخصیت‌ها می‌پردازند.



(تصویر ۱-۵۸)

چاپ سنگی یکی از اولین شیوه‌های چاپ کتاب در ایران بود. چاپ سنگی (لیتوگرافی) یک جور شیوه چاپ است که در آن، سطح ورقه‌های سنگ با اسید خورده و بعد روی آن با مرکب چاپ پوشیده می‌شد. سپس کاغذ را روی آن می‌گذاشتند و عکس آن روی کاغذ چاپ می‌شد؛ این کار را آن قدر تکرار می‌کردند تا سطح سنگ صاف و غیرقابل استفاده می‌شد. اولین کتاب‌ها در زمان قاجار، با این شیوه چاپ شدند. کتاب‌های اولیه فقط نوشته بودند و در آنها از تصویر چیزی نبود. کم‌کم نقاشی‌های بسیار ساده سیاه و سفید به کتاب‌ها اضافه شدند. نقاش با خطوط سیاه دور شکل‌ها را می‌کشید و با همان خطوط، سایه روشن ایجاد می‌کرد. به این کار «هاشور زدن» می‌گویند و کمی شبیه «پره‌از» در نگارگری قدیم ایران است.